

۹۸۴۴۴

دانشگاه باقر العلوم

پایان نامه کارشناسی ارشد تاریخ

عنوان:

جنبشهای علویان (جلالی ها)

در عثمانی

(سلیم اول - محمود اول)

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر وهاب ولی

۱۳۸۷ / ۲ / ۲۳

استادان مشاور:

حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر محمد مهدی گرجیان

جناب آقای دکتر حسن حضرتی

پژوهش از:

زهره ایرانی

۱۳۸۵

۹۸۴۴۳

کتابخانه تخصصی تاریخ و اسناد

تقدیم به:

مادرم

که با دست‌های نوازش‌گرش، زندگی‌ام بخشید.

و به پدرم

که همواره نگاه و قلمش، راه‌گشایم بوده و هست.

و به همسرم

که با صبر و بردباریش، شکیبایم نمود.

تقدیر و تشکر

سپاس و ستایش خداوندی را سزااست که در دست‌هایم بذر دانستن را رویاند و دیده را به نور دانستن و معرفت روشن گرداند، خداوند را سپاس می‌گویم که لحظه به لحظه زندگی‌ام یاورم بوده و پرتویبخش لایزال هستی بخش وجودش، روشن‌گر راهم بوده و هست.

آنچه به عنوان پایان‌نامه‌ی تحصیلی پیش‌روست، حاصل یاری و راهنمایی اساتید و بزرگان‌ی است که بر خود فرض می‌دانم با زبان نارس قلم، از آنها تشکر نمایم.

در ابتدا از استاد محترم راهنما، جناب آقای دکتر وهاب ولی که از بذل توجه ایشان در همه مراحل برخوردار بوده‌ام، به ویژه علاوه بر راهنمایی‌های خردمندانه، ترجمه کتب و مقالات ترکی استانبولی ایشان، که در به کار بستن و به ثمر رسیدن این پژوهش نقش اساسی داشته است، کمال تشکر را دارم. همچنین لازم می‌دانم از استادان محترم مشاور، حجه الاسلام والمسلمین آقای دکتر محمد مهدی گرجیان و جناب آقای دکتر حسن حضرتی که با اهتمام فراوان، اینجانب را مشاوره و راهنمایی نمودند، قدردانی نمایم؛ و نیز از کلیه اساتید و مسئولان محترم دانشگاه باقرالعلوم (ع) که در دوران تحصیل همواره راهنمای اینجانب بوده‌اند، سپاس‌گزارم.

چکیده

پژوهش حاضر تحت عنوان "جنبش‌های علویان (جلالیان) در عثمانی (از سلیم اول - محمود اول)" و با سؤال اصلی، علل شکل‌گیری جنبش‌های علوی (جلالی) در عثمانی از سلیم اول - محمود اول چه بوده است؟ می‌باشد.

این تحقیق بر اساس نظریه ادواری «هرایر دکمچیان» استوار است، دکمچیان عقیده دارد که در طول تاریخ جوامع اسلامی، در هر زمان که جامعه‌ای، دچار بحران شود، یک جنبش فکری، سیاسی رستاخیزی به وقوع می‌پیوندد. وی به وجود بحرانهای شش‌گانه (بحران هویت، مشروعیت، آشوب و فشار، تضاد طبقاتی، ضعف نظامی و فرهنگ) بروز قیامها و جنبشهای مختلف معتقد است.

بر این اساس، او عنوان می‌کند در اغلب دوره‌های مختلف تاریخ اسلام، وقوع دو یا سه بحران از بحرانهای شش‌گانه مذکور برای ایجاد حرکت‌های فکری و سیاسی رستاخیز کافی است.

بنا بر این فرضیه این پژوهش چنین آمده است که «بحرانهای موجود (به ویژه بحران مشروعیت و تضاد طبقاتی) در جامعه عثمانی - از سلیم اول تا محمود اول - باعث شکل‌گیری جنبش‌هایی از سوی علویان گردید».

در دوره مورد نظر، علویان آناتولی، به دولت ایران تمایل شدید داشتند و دولت عثمانی را غاصب می‌شمردند؛ که با تهییج دولت صفوی و حمایت مردم آناتولی از خلفای آنان (نمایندگان دولت صفوی در آناتولی)، قیامها و جنبشهایی علیه حاکمیت عثمانی ایجاد نمودند؛ این مطلب، تحت عنوان بحران مشروعیت مورد تأمل قرار گرفت.

به تدریج با ضعیف شدن دولت ایران، این گونه قیامها که رنگ مذهبی داشتند، کم شدند. از این پس قیامهایی به دلیل تضاد طبقاتی و بی‌عدالتی‌های دولت (عثمانی) نسبت به دولتمردانش با رهبری برخی مقامات دولتی در منطقه آناتولی - که محیطی مناسب برای اینگونه فعالیت‌ها بود - صورت گرفت. پژوهش حاضر، این حقیقت را با عنوان تضاد طبقاتی، مورد کنکاش قرار داد و به این ترتیب، فرضیه خود را به اثبات برساند.

واژگان کلیدی: جنبشها، علویان، (جلالی‌ها)، عثمانی، سلیم اول - محمود اول.

فهرست مطالب

مقدمه: طرح تحقیق.....	۱
۱ - بیان مسئله.....	۲
۲ - علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن:.....	۴
۳ - سابقه پژوهش:.....	۵
۴ - سؤال اصلی پژوهش:.....	۷
۵ - فرضیه پژوهش:.....	۷
۶ - مفاهیم و متغیرها.....	۷
۷ - سئوالات فرعی پژوهش:.....	۹
۸ - پیش فرض های پژوهش:.....	۹
۹ - اهداف پژوهش.....	۱۰
۱۰ - روش پژوهش:.....	۱۰
۱۲ - سازمان دهی پژوهش.....	۱۰
معرفی و نقد برخی منابع و مآخذ.....	۱۲
تاریخ عالم آرای عباسی.....	۱۲
الروضه الصفویه.....	۱۴
احسن التواریخ.....	۱۶
تاریخ امپراتوری عثمانی.....	۱۹
تاریخ امپراتوری عثمانی و ترکیه جدید (۱۸۰۸ - ۱۲۸۰).....	۲۱
تاریخ عثمانی.....	۲۴

فصل اول: چارچوب نظری ۲۷

مفهوم جنبش، نهضت، از نظر لغوی: ۲۸

اصول سه‌گانه جنبش اجتماعی ۲۹

الف) اصل هویت: ۲۹

ب) اصل ضدیت و مخالفت: ۲۹

ج) اصل عمومیت: ۳۰

مقایسه ای اجمالی بین جنبش‌های اسلامی کلاسیک و معاصر ۳۱

جنبش‌های اسلامی معاصر: ۳۲

تئوری هرابر دکم‌جیان ۳۳

بحران در عثمانی (سلیم اول - محمود اول) ۳۵

محیط بحران: ۳۵

بحران مشروعیت ۳۵

بحران عدالت اجتماعی (تضاد طبقاتی) ۳۷

فصل دوم: زمینه‌های پیدایش علویان ۳۹

ترکان و پذیرش اسلام ۴۰

ورود ترکان مسلمان به آناتولی (ترکی - اسلامی شدن آناتولی) ۴۷

تصوف خراسان و ماوراء النهر ۵۳

ملامتیه ۵۳

قلندریه ۵۴

یسویه ۵۵

کبرویه ۵۵

مکاتب تصوف در آناتولی: ۵۶

مولویه ۵۶

- ۵۷..... ابن عربی و مکتب اکبریه
- ۵۷..... اوحدیه
- ۶۰..... اوضاع آناتولی در آغاز قرن هفتم هجری
- ۶۶..... اصحاب فتوت (اخیان) و علویان
- ۶۸..... قیام بابائیان در آناتولی
- ۶۸..... زمینهای قیام
- ۷۰..... واکنش مردم: قیام بابائیان
- ۷۴..... **فصل سوم: تحولات عثمانی - از سلیم اول تا پایان محمود اول**
- ۷۵..... تاریخ تحولات عثمانی از ابتدا تا سلطنت سلیم اول
- ۷۵..... الف) دوره امیر نشینی
- ۷۶..... ب) دوره امپراتوری
- ۷۸..... قیام بدر الدین: مقدمه حرکتها و جنبشهای علوی در عثمانی
- ۸۲..... نقش شیوخ صوفی در شکل گیری امیر نشینی و امپراتوری عثمانی
- ۸۶..... حاج بکتاش ولی - بکتاشیه
- ۸۸..... ابدالان روم
- تاریخ تحولات سیاسی و اجتماعی عثمانی از دوره شاهزادگی سلیم اول تا
- ۹۱..... سلطنت محمود اول
- ۹۹..... سلطنت سلیم اول (۹۲۶ - ۹۱۸ هـ . ق/ ۱۵۲۰-۱۵۱۲م)
- ۱۰۶..... سلطنت سلیمان
- ۱۱۰..... سلطنت سلیم دوم
- ۱۱۱..... سلطنت مراد سوم
- ۱۱۲..... جنگ ایران و عثمانی
- ۱۱۳..... سلطنت محمد سوم

- ۱۱۴ ..... سلطنت احمد اول
- ۱۱۵ ..... جنگ با اتریش
- ۱۱۶ ..... جنگ با ایران
- ۱۱۷ ..... نخستین دوره سلطنت سلطان مصطفی اول
- ۱۱۸ ..... سلطنت عثمان دوم
- ۱۱۹ ..... اصلاحات عثمان دوم
- ۱۲۰ ..... دومین دوره سلطنت مصطفی اول
- ۱۲۱ ..... سلطنت ابراهیم
- ۱۲۳ ..... سلطنت محمد چهارم
- ۱۲۹ ..... سلطنت سلیمان دوم
- ۱۳۰ ..... سلطنت احمد دوم
- ۱۳۰ ..... سلطنت مصطفی دوم
- ۱۳۲ ..... سلطنت احمد سوم
- ۱۳۵ ..... جنگ با ایران
- ۱۳۸ ..... سلطنت محمود اول
- ۱۴۰ ..... ایران و عثمانی
- ۱۴۲ ..... عثمانی و کشورهای اروپایی
- ۱۴۳ ..... **فصل چهارم: جنبشهای علوی (جلالی) از سلیم اول تا محمود اول**
- ۱۴۶ ..... شورش قلندر چلبی در دوره سلطنت سلیمان
- ۱۴۸ ..... جنبشهای علوی در دوره محمد سوم
- ۱۴۸ ..... شورش قراپازیحی
- ۱۵۰ ..... دلی حسن
- ۱۵۲ ..... جنبشهای علوی در دوران سلطنت احمد اول

- شورش طویل احمد ۱۵۳
- شورش جان پولاد اوغلی (علی پاشا جان پولاد) ۱۵۵
- شورش قلندر اوغلی ۱۵۸
- سایر جنبشهای علوی و سرانجامشان ۱۶۲
- جنبشهای علوی (جلالی) در دوره دوم سلطنت مصطفی اول ۱۶۶
- قیام ابازه محمد پاشا ۱۶۷
- سلطنت مراد چهارم ۱۶۹
- سرکوبی شورش ابازه محمد پاشا ۱۶۹
- دومین عصیان ابازه محمد پاشا ۱۷۱
- عصیانهای جلالی (علوی) در دوره سلطنت محمد چهارم ۱۷۵
- شورش حیدر اوغلی و قاطرچی اوغلی ۱۷۵
- قاطرچی اوغلی محمد ۱۷۷
- گرچی عبدالنبی ۱۸۰
- علت شورش ۱۸۱
- علت عصیان اول ابازه حسن ۱۸۴
- اتحاد ابشیر پاشا و ابازه حسن ۱۸۶
- دومین مخالفت ابشیر که در صدد انتظام بخشیدن به امور دولت بود ۱۸۸
- ماجراهای سیدی احمد پاشا ۱۹۰
- سرانجام عصیان ابازه حسن پاشا ۱۹۳
- دومین عصیان ابازه حسن پاشا ۱۹۳
- پاکسازی در آناتولی ۱۹۹
- جنبشهای علوی (جلالی) در دوره سلطنت سلیمان دوم ۲۰۳
- شورش یگن عثمان پاشا ۲۰۳

Handwritten signature and an arrow pointing to the last entry of the list.

۲۰۷	فصل پنجم: علل شکل‌گیری جنبش‌های علوی (جلالی)
۲۰۸	بحران مشروعیت
۲۱۷	بحران اقتصادی (تضاد طبقاتی)
۲۱۷	تنگنای اقتصادی
۲۱۸	الف: فروپاشی صنایع محلی
۲۱۹	ب: نظام پولی امپراتوری عثمانی
۲۱۹	ج: بالا رفتن قیمت اجناس
۲۲۱	نحوه مالیات‌گذاری دولت و وظیفه‌دار بودن رعایا
۲۲۸	نتیجه‌گیری
۲۳۲	کتاب‌شناسی
۲۳۳	منابع
۲۳۵	پژوهش‌های جدید
۲۴۰	منابع و مطالعات عربی
۲۴۱	منابع و مطالعات لاتین و ترک
۲۴۳	مقالات
۲۴۵	نقشه

مقدمه:

طرح تحقیق

۱ - بیان مسئله

دولت عثمانی یکی از پایدارترین دولت‌های مسلمان بود که بیش از شش قرن، در صحنه سیاسی اسلامی ایفای نقش کرد. یک قرن پیش‌تر از خلافت عباسی ۱۹۲۳ - ۱۲۹۹ اهمیت این دولت در جهان اسلام، به ویژه در تاریخ دوره اخیر اسلامی، بر هیچ کس پوشیده نیست. وسعت جغرافیایی، نیروی نظامی گسترده، فتوح بزرگ، آثار تاریخی جاوید، همراه با عمری دراز که کمتر سابقه‌ای در تاریخ دولت‌های اسلامی و حتی غیر اسلامی دارد، عظمتی به آن بخشیده است که دوست و دشمن به آن اعتراف دارند.

از آن جایی که این امپراتوری، دارای رویکرد مذهبی خاصی بود، مشکلات و درگیری‌های فرقه‌ای در آن اجتناب‌ناپذیر می‌نمود؛ از جمله این مشکلات، قیام‌های علوی و یا جلالی هستند که در اواخر (قرن دهم و یازدهم هجری قمری / شانزدهم و هفدهم میلادی) در آناتولی علیه دولت عثمانی صورت گرفت. اصطلاح علوی از دیرباز به فرزندان حضرت علی (ع) از نسل پیامبر اکرم (ص) و طرفداران و پیروان عقیدتی امام علی (ع) اطلاق می‌شده است. هر چند دربارهی گروه دوم، عموماً از اصطلاح شیعه استفاده شده است. پژوهش‌گران ترک و محققان غربی از قرن نوزدهم به بعد، واژه علوی را برای نامیدن جوامع مذهبی - عرفانی که در آناتولی و منطقه بالکان می‌زیستند و ابتدا قربلاش، تخته‌چی، ایشیق، تورلاق، حروفی و در مفهومی عمومی‌تر قلندری و بکتاشی نامیده می‌شدند، به کار بردند.

در واقع تمایل شدید صوفیان و عارفان به ائمه (ع) مخصوصاً حضرت علی (ع) به آن جا رسید که پس از قرن ششم و هفتم هجری، برخی از متصوفه برای بالا بردن مقام خود در میان فرق صوفی، خود را "علوی" خواندند.

لازم به ذکر است، در منابع اولیه علوی _ بکتاشیان، اشاره دقیقی به اصول عقاید شیعه نشده است. باید توجه داشت که علاقه به حضرت علی(ع) که فصل مشترک تصوف و تشیع بوده، در بین علویان آناتولی از دیر باز وجود داشته؛ احترام به ائمه اطهار(ع)، نیز از خصوصیات اهل سنت و صوفیان این دوره بوده است. از طرفی تفاوت‌های اساسی بین عقاید این گروه با عقاید شیعه امامیه وجود دارد. این تفاوت به آغاز شکل‌گیری آنان در تاریخ مربوط است، در حالی که تاریخ شیعه از روزگار پس از وفات پیامبر(ص) در سال یازدهم هجری در مدینه آغاز می‌شود، علویان تاریخ شکل‌گیری خود را قیام بابائیه در سال ۶۳۸ هـ در آناتولی می‌دانند. در حال حاضر نیز علویان مذهب خود را بی‌ارتباط با شیعه امامیه ایرانیان می‌دانند.

همچنین در این منابع، هیچ اشاره مستقیمی به اصولی چون امامت و بحث‌های مرتبط با آن چون عصمت و علم امامان نشده است و مشروعیت خلافت سه خلیفه اول مورد تایید قرار گرفته است.

در بررسی عقاید کنونی بکتاشیان، با وجود اعتقاد به دوازده امام و بسیاری از شعائر امامیه، اثری از ماجرای غدیر خم و جانشینی حضرت علی(ع) در سال دهم هجری موجود نیست.

بنابر این، باید گفت، علویان در آغاز، یکی از گروه‌های متصوفه بوده‌اند که بعدها در سیر تطور تاریخی خود از جریانات شیعی تأثیر پذیرفته‌اند.

علویان و قیام‌هایشان در دوره عثمانی، بیشتر با لفظ "جلالی" شناخته می‌شوند. این نام (جلالی) منسوب است به "شیخ جلال نور اوقلی" که در غاری در نزدیکی "یوزغاد" (یوزغات = یوزقات) معتکف شده بود و به قولی ادعای مهدویت داشته و یا منتظر ظهور حضرت مهدی(عج) بوده؛ و تنگ‌دستان و به ستوه آمدگان از زیر مالیات‌های سنگین را اطراف خود گردآورد.

جلالی در منابع مختلف عثمانی مترادف یاغی، باغی، اهل فساد، حرامی، راهزن، اجامر و اوباش و حتی ملحد و کافر و ... قلمداد گردید، مشمول حکم "خروج علی السلطان" و "سعی

بافساد" به حساب آمده، به مناسبت "خروج از جاده اطاعت و عروج به قلل خیانت و عصیان" از آن‌ها به عنوان ملال، فتنه، محاربه، وقعه و... سخن رفته، و شرکت کنندگان در آن جنبش، آدم‌های یاغی، واشقیای (راهزن) جلالی و ... نامیده شده‌اند.

این قیام‌ها در دوره عثمانی، غالباً به رهبری و تهییج سلاطین صفوی صورت می‌گرفته، زیرا از زمان‌های گذشته، از زمان "شیخ صفی‌الدین اسحاق اردبیلی"، بسیاری از مردم آناتولی مانند دیگر هواخواهان، او را به خاطر داشتن رتبه‌ای عرفانی، دوست داشته و برای زیارت او به اردبیل می‌آمدند؛ این علاقه در زمان دیگر شیوخ صفوی فزونی یافته و حتی سلطان صفوی (شاه اسماعیل اول)، با حمایت آنان، سلسله صفوی را تأسیس نمود.

در واقع، مردم آناتولی همواره اسماعیل را دوست داشته و او را پرچم‌دار نهضت علویان و نشانه‌ای از خلافت حضرت علی(ع) می‌دانستند و به خاطر این که از دولت عثمانی جدا شوند، به طور مداوم دست به یک سلسله جنبش‌ها و حرکت‌هایی علیه حاکمیت عثمانی می‌زدند که از طرف دولت عثمانی، به شدت سرکوب شده و از طرفی روابط دولت عثمانی و دولت صفوی به خاطر چنین تحریکاتی تیره و همواره با جنگ‌های طولانی توأم بود.

پژوهش حاضر بر آن است، ابتدا زمینه‌های شکل‌گیری علویان و اولین قیام علوی را بررسی کرده، سپس جنبش‌های علوی را در گستره زمانی سلطان سلیم اول تا محمود اول به طور دقیق تبیین نماید.

۲- علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن:

بدیهی است موضوعی تحت این عنوان برای جامعه اسلامی که دغدغه دین داشته و از طرفی خواستار روابط گسترده در کلیه جهات با دیگر جوامع به خصوص همسایه و اسلامی بوده، دانستن اطلاعاتی از دوران مورد نظر که به لحاظ گوناگون بخصوص مذهبی، دو کشور غالباً دارای روابطی تیره بودند؛ برای گسترش روابط دیپلماتیک هم با دولت و جامعه مورد نظر و هم با دیگر جوامع و دول اسلامی حائز اهمیت است.

پژوهش حاضر می‌تواند مورد استفاده دانشجویان، مراکز علمی، مؤسسات پژوهشی، وزارت ارشاد، وزارت امور خارجه و در واقع مراکزی که نیاز به پژوهش‌های تاریخی - اجتماعی دارند، قرار گیرد.

۳- سابقه پژوهش:

با تحقیقاتی که انجام گرفت، روشن شد که درباره‌ی این موضوع، کتاب و مقاله‌ای به فارسی نوشته نشده است، تنها دو مقاله با عنوان‌های: "چگونه آناتولی از دست صفویان رفت"^۱ نوشته اسرادوغان و رسول جعفریان، و مقاله "ریشه‌های چالش و درگیری میان صفویان و عثمانیان" از عباس علی شاملی که در سال ۱۹۹۳ در کانادا ارائه شده و توسط هادی حسین‌خانی ترجمه گردیده است.^۲

مقاله اول، در واقع معرفی کتاب ترکی "علوی‌گری در آناتولی در قرن شانزدهم" از صائم ساوآش است. در این مقاله، به گزارش کوتاهی از آن کتاب و ارائه برخی نمونه‌ها پرداخته شده، همچنین دیدگاه‌های تاریخی و تحلیلی مؤلف در بیان سیاست‌های عثمانی از زاویه‌ی دینی، سیاسی و اقتصادی بر اساس مطالبی که در کتاب آمده، شرح داده شده است.

اما، از آن جایی که این مقاله، گزارش مختصری از یک کتاب در این زمینه است، بنابراین این به صورت بسیار فشرده و گذرا به مسائل مختلفی پرداخته، و بخش عظیمی از اطلاعات را در بر نمی‌گیرد.

مقاله دوم، به بررسی روابط عثمانی و صفویه در دوران شاه اسماعیل اول (۹۰۷-۹۳۰ هـ/ق/۱۵۰۲-۱۵۲۴ م) و شاه طهماسب (۹۳۰-۹۸۴ هـ/ق/۱۵۲۴-۱۵۷۶ م) به عنوان دو پادشاه نخست صفویه، و سلطان بایزید دوم (۸۸۶-۹۱۸ هـ/ق/۱۴۸۱-۱۵۱۲ م) و سلطان سلیم اول (۹۱۸-۹۲۶ هـ/ق/۱۵۱۲-۱۵۲۰ م) به عنوان دو پادشاه معاصر در دولت عثمانی می‌پردازد.

۱- از سایت کتابخانه تخصصی تاریخ اسلام و ایران www.historylib.com اخذ شده.

۲- این مقاله در شماره ۴ مجله تاریخ در آینه پژوهش چاپ شده است.

دکتر سید علی حسینی
معاونت پژوهش و نشر
موسسه تخصصی تاریخ اسلام و ایران

با وجود تلاش برای توجه و اشاره به همه عواملی که نقش‌های تعیین‌کننده‌ای در این مقطع داشته‌اند، این پژوهش، بیشتر بر نقش دین در ارتباط با تعامل‌های عثمانی - صفویه متمرکز شده است.

از آن جایی که هنگام مطالعه تعامل‌های عثمانی - صفویه از چشم‌اندازی دینی، نقش بسیار مهم و تعیین‌کننده غالبان شیعه که به وسیله‌ی صفویان در امپراتوری عثمانی مورد استفاده قرار می‌گیرد، قابل تأمل است. لذا از این نقطه نظر، این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته اما چون علویان و قیام‌های بعدی آنان را مورد توجه قرار نداده، از این رو در حد وسیع قابل استناد نیست.

البته در این زمینه، دو کتاب که در بخش‌هایی از مطالب خود، تحت عناوینی خاص، دارای مباحثی از علویان بودند نیز وجود دارد.

هر دوی این کتب، از فاروق سومر می‌باشد، عنوان یکی از آنها، "نقش ترکان آناتولی در تشکیل و توسعه دولت صفوی"^۱ می‌باشد که توسط "احسان اشراقی" و محمد تقی امامی" ترجمه شده است. مؤلف در هر یک از بخش‌های این کتاب، پس از ذکر مقدمه‌ای در تاریخ سیاسی و رویدادهای زمان به نام و نشان و محل سکونت و محدوده‌ی جغرافیایی و ساختار اجتماعی هر یک از ایلات و عشایر پرداخته، اطلاعات جامعی از مشخصات اجتماعی آنها داده و در پایان، ابیاتی از دیوان شاه اسماعیل - که محتوایی عارفانه و عاشقانه دارد - آورده است. نویسنده این کتاب، نظرهای افراط‌گرایانه و یک‌سونگری در مورد نقش انحصاری ترکان آناتولی در جنبش صفویان و توجه بیش از اندازه به نقش فرهنگی آنان در ساختار حکومت و جامعه صفوی داشته، که نیاز به تحقیق عمیق‌تری است.

کتاب دیگر، با عنوان "اوغوزها (ترکمن‌ها)"^۲ و به ترجمه "آنا دردی عنصری" می‌باشد. این کتاب یکی از مهم‌ترین منابع و شاید جامع‌ترین منبع در باره ترکان اوغوز می‌باشد. در این

۱ - تهران، انتشارات نشر گستره، ۱۳۶۳.

۲ - تهران: انتشارات جاجی طلایی، ۱۳۸۰.

کتاب در بخشی که ترکمن‌ها و آناتولی در دوره مغول و بعد از آن را بررسی می‌کند، از جنبش‌ها و حرکت‌های علوی نیز سخن گفته که حائز اهمیت است. اما از آنجایی که بحث عمده کتاب در مورد اوغوزها و جزئیاتشان می‌باشد، لذا در تمامی موارد کمکی به پژوهش حاضر نمی‌کند. لازم به ذکر است که این کتاب فاروق سومر، توسط مترجم فوق، به طور کامل ترجمه نشده و فقط بخشی از کتاب را دربر می‌گیرد، ترجمه کامل کتاب توسط وهاب ولی صورت گرفته که قرار است از طرف پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی چاپ شود.

۴- سئوال اصلی پژوهش:

علل شکل‌گیری جنبش‌های علوی در امپراتوری عثمانی (سلیم اول - محمود اول) چه بوده است؟

۵- فرضیه پژوهش:

بحران‌های موجود (به خصوص بحران مشروعیت و اقتصادی)، در جامعه عثمانی (از سلیم اول تا محمود اول) باعث شکل‌گیری جنبش‌هایی از سوی علویان گردید.

۶- مفاهیم و متغیرها

Crisis بحران: وضعیتی است که نظم سیستم اصلی یا فرعی را مختل کند و پایداری را برهم زند. به عبارت دیگر یک بحران وضعیتی است که یک تغییر ناگهانی در یک یا چند قسمت از عوامل متغیر، به وجود می‌آورد.

اقسام بحران:

بحران هویت: **Identity crisis**

بحران هویت، در نظام سیاسی هنگامی بروز می‌کند که مردم به جای وفاداری به دولت ملی و احساس تعلق به مجموعه‌ای یک‌پارچه به نام ملت در دایره تعلقات قومی و نژادی و محلی، قرار گیرند.

Dec

بحران مشروعیت: Legitim crisis

بحران مشروعیت در نظام سیاسی، هنگامی بروز می‌کند که دلایل و توجیحات فرمانروایان سیاسی برای جلب اطاعت مردم، قانع‌کننده نباشد و مبنای فکری و فلسفی اقتدار مورد سؤال قرار گیرد. عوامل بروز بحران مشروعیت در نظام‌های سیاسی عبارت است از: ۱- عدم توجه به قوانین اساسی ۲- جلوگیری و ایجاد مانع در راه مشارکت سیاسی و اجتماعی ۳- ضعف حکومت‌کنندگان در انجام وعده‌ها و برنامه‌های در دست اجرا ۴- بالا رفتن توقعات و انتظارات مردم از حکومت‌کنندگان و عدم تطابق توانائی حکومت‌کنندگان با توقعات مردم ۵- بروز شکاف بین حکومت موجود و حکومت دل‌خواه مردم ۶- عدم جلب و جذب اقشار روشن و آگاه.

بحران اجتماعی: Social crisis

بروز نابسامانی، بی‌سازمانی و اختلال در جامعه، به نحوی که تعادل عمومی و روال عادی زندگی اجتماعی، به مخاطره افتد.

بحران مالی: Fiscal Crisis

بحران مالی، ناشی از شکست حکومت در بالا بردن کافی درآمد از مالیات، زیرا در صورت افزایش مالیات یا کاهش منافع اجتماعی، رأی دهندگان^۱ اقدام به براندازی حکومت از قدرت می‌کنند.

بحران اقتصادی: Economic crisis

دوره انحطاط و رکود فعالیت‌های اقتصادی که قیمت‌ها پایین، قوه خرید اندک و بیکاری و ورشکستگی فراوان است. نابسامانی شدید و عملکرد بد اقتصاد در یک نظام اقتصادی یا بحران اقتصادی، با پدیده کساد بستگی دارد. تمام عواملی که موجب می‌شوند فعالیت اقتصادی در مجموع، سازمانی عام پیدا نکند و شیوه‌های عقلانی در مورد آن اعمال نشود مثل

---

^۱. این واژه، از جمله مفاهیم جدید می‌باشد که در دوره مورد نظر جایگاهی ندارد.

تفاوت آهنگ فرایندهای تولید، تورم، سیاست نادرست پولی و اعتباری، بورس باری، تأثیر سلطه بعضی از بازارها در شمار علل بحران اقتصادی قرار دارند.

جنبش: حرکت یا رفتار گروهی نسبتاً منظم و با دوام برای رسیدن به هدف اجتماعی - سیاسی معین، و بر اساس طراحی معین که ممکن است انقلابی و یا اصلاحی باشد. (به مفهوم و تعریف جنبش به طور کامل، در بخش چارچوب نظری پرداخته خواهد شد)

علوی: تمایل شدید صفویان و عارفان به ائمه (ع) مخصوصاً حضرت علی (ع) به آن جا رسید که پس از قرن ششم و هفتم هجری، برخی از متصوفه برای بالا بردن مقام خود در میان فرق صوفی، خود را «علوی» خواندند.

بحران $\Leftarrow$ متغیر مستقل

جنبشهای علویان $\Leftarrow$ متغیر وابسته

۷- سئوالات فرعی پژوهش:

۱. چه عوامل و زمینه‌هایی باعث پیدایش علویان شده است؟
۲. چه تحولاتی را دولت عثمانی از سلیم اول تا محمود اول گذرانده است؟
۳. چه نهضت و جنبش‌های علوی در طول این دوران روی داده است؟
۴. چه عواملی باعث شکل‌گیری جنبش‌های علویان گردید؟

۸- پیش‌فرض‌های پژوهش:

آناطولی از دیرباز به دلیل موقعیت جغرافیایی، گذرگاه فرهنگ‌ها و تمدن‌ها بوده است. برخی از مناطق آناطولی به لحاظ مذهبی از حاکمیت سنی عثمانی تبعیت نمی‌کرد. دو دولت همسایه صفوی و عثمانی به لحاظ مذهبی در تضاد با یکدیگر بودند و غالباً همین مسأله باعث تیرگی روابط بین آنان می‌گشت.

^۱ - این واژه، از جمله مفاهیم جدید می باشد که در دوره مورد نظر جایگاهی ندارد.